

КОНЦЕПЦІЯ

реформування системи судів
із метою покращення доступу
до правосуддя

Основні проблеми існуючої системи судів

- розміщення системи судів без дотримання передбаченого ст.125 Конституції України територіального принципу побудови судоустрою в Україні;
- неефективність механізмів безпосередньої участі громадян у здійсненні судочинства;
- повільний розвиток електронного судочинства, цифровізації судового процесу;
- існування занадто розгалуженої системи судів за спеціалізацією;
- неефективність використання фінансових та матеріальних ресурсів;
- неврахування рекомендацій Венеціанської комісії щодо автономності адміністративних судів;
- недосконалість порядку набуття та підвищення суддями кваліфікації щодо розгляду окремих категорій спорів.

Мета Концепції

здійснення науково-правового аналізу існуючої системи судів в Україні з подальшим визначенням напрямків її трансформації і оптимізації

Завдання Концепції

- проаналізувати чинне судоустрійне і процесуальне законодавство з точки зору належного та ефективного функціонування судів у системі правосуддя;
- вивчити кращі світові практики та досвід реформування системи судів, можливості їх адаптації у вітчизняний правовий простір;
- сформулювати пропозиції щодо реформування і оптимізації існуючої системи судів.

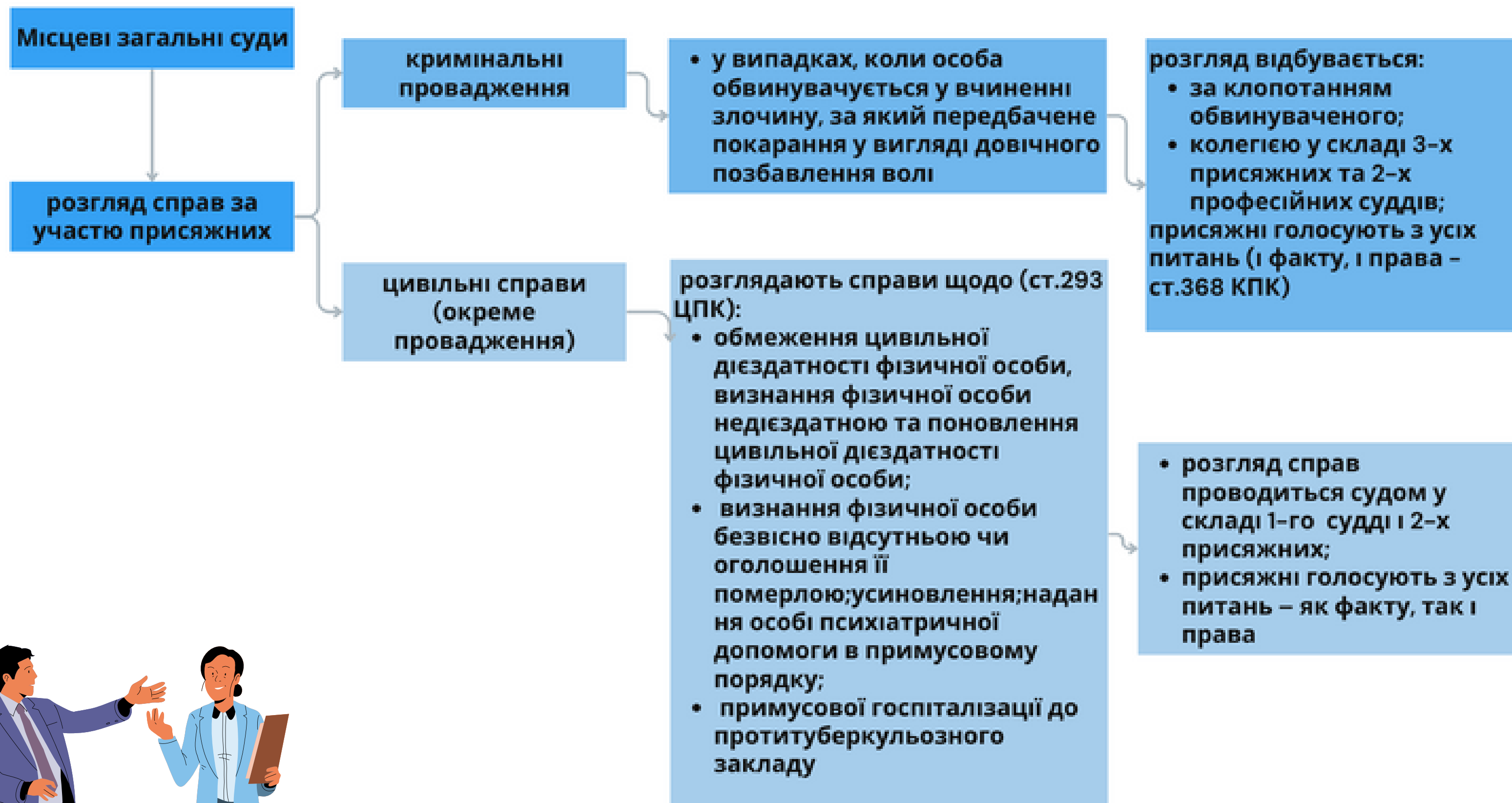
Існуюча судова система

Місцеві суди

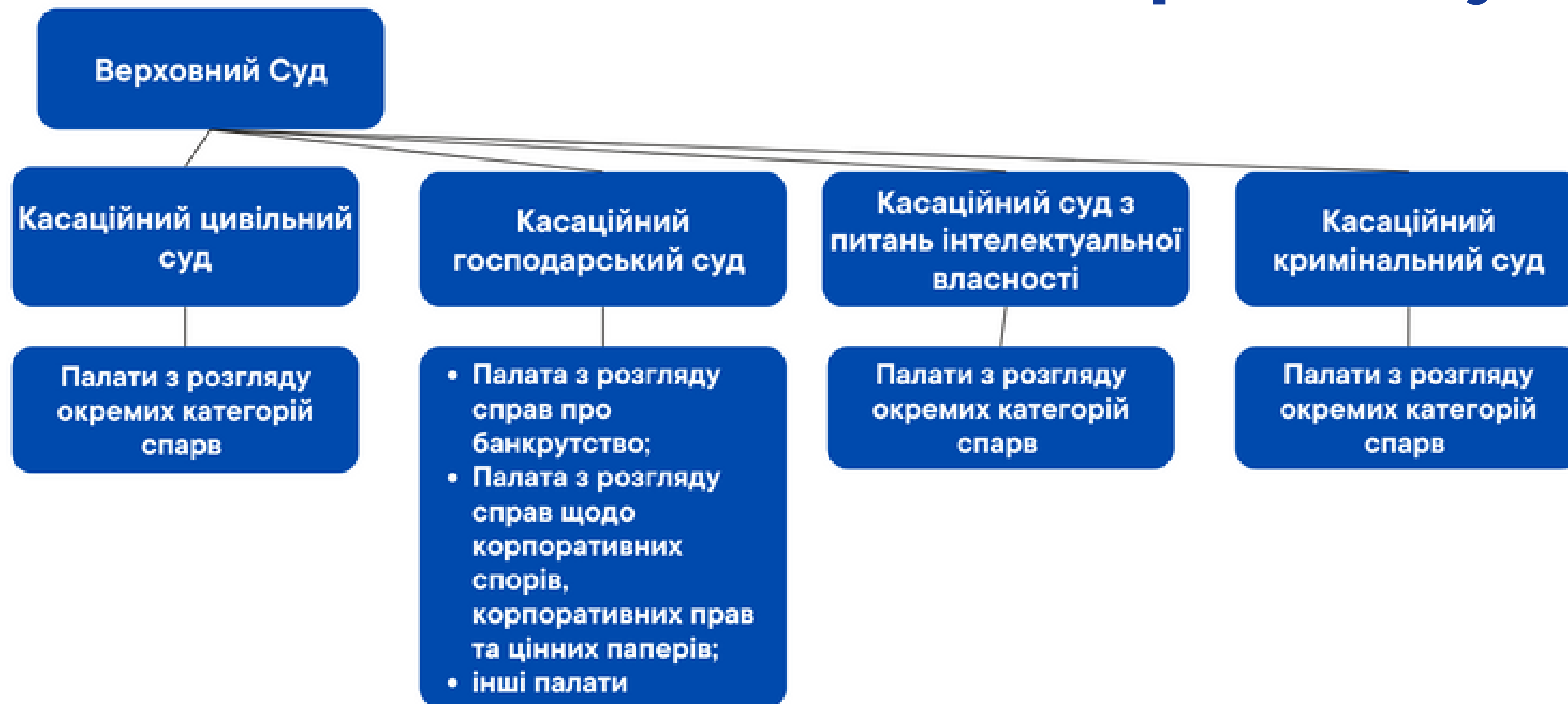
Розгляд справ за участі присяжних

Апеляційні суди

Верховний Суд

Міжнародний досвід побудови системи судів за територіальним принципом

Країни, де судові округи збігаються з адміністративно-територіальним устроєм держави:

- • Бельгія;
- • Португалія;
- • Румунія;
- • Словаччина;
- • Угорщина;
- • Франція;
- • Чехія;
- • Швеція

Країни, у яких судові округи не збігаються з адміністративно-територіальним поділом:

- • Болгарія;
- • Естонія;
- • Кіпр;
- • Литва;
- • Латвія;
- • Люксембург;
- • Нідерланди;
- • Польща;
- • Хорватія

Міжнародний досвід утворення спеціалізованих судів

Спеціалізовані адміністративні суди утворені у таких країнах:

- • Болгарія;
- • Греція;
- • Естонія;
- • Кіпр;
- • Литва;
- • Люксембург;
- • Португалія;
- • Словенія;
- • Франція;
- • Хорватія;
- • Швеція

Окремі касаційні суди для розгляду адміністративних справ утворені у таких країнах:

- • Болгарія;
- • Греція;
- • Литва;
- • Франція;
- • Хорватія;
- • Швеція

Міжнародний досвід утворення спеціалізованих судів

Суди, які розглядають трудові спори, утворені у країнах:

- • Кіпр;
- • Люксембург;
- • Словенія (розглядають справи в тому числі щодо соціального захисту);
- • Фінляндія;
- • Франція

Суди, які розглядають справи щодо питань соціального захисту, утворені у країнах:

- • Люксембург;
- • Франція (окремо діють суди з питань інвалідності та соціального захисту)

Міжнародний досвід утворення спеціалізованих судів

Військові суди утворені у країнах:

- • Болгарія;
- • Латвія (функціонують в умовах надзвичайного стану);
- • Угорщина (військові трибунали);
- • Швеція (суди з питань військової розвідки);
- • Греція (військові, військово-морські та військово-повітряні суди – кримінальні суди, до компетенції яких належать справи про злочини, вчинені військовослужбовцями)

Міжнародний досвід утворення спеціалізованих судів

Господарські суди утворені у країнах:

- Бельгія;
- Румунія;
- Фінляндія (ринковий суд)

Міжнародний досвід утворення спеціалізованих судів

Кримінальні суди утворені в країнах:

- • Ірландія;
- • Словаччина (розглядає переважно справи, пов'язані з корупційними правопорушеннями, та окремі категорії справ, зокрема, щодо навмисних вбивств, захисту територіальної цілісності, національної безпеки тощо);
- • Франція (розглядають справи щодо окремих складів кримінальних правопорушень)

Міжнародний досвід утворення спеціалізованих судів

Суди, що розглядають справи за участі неповнолітніх, утворені в країнах:

- • Ірландія (суди у справах дітей);
- • Румунія (суд у справах неповнолітніх та сім'ї)

Міжнародний досвід утворення унікальних спеціалізованих судів

Кіпр:

- сімейний суд для релігійних груп (Ноксія);
- суди з контролю за орендною платою;
- адміністративний суд з питань міжнародного захисту;

Португалія, Франція, Швеція:

- морські суди;

Франція:

- суди сільськогосподарських земель

Міжнародний досвід побудови системи судів з внутрішньою судовою спеціалізацією

Естонія:

- відділ реєстрації та відділ земельного кадастру (Тартуський повітовий суд);
- відділ платіжних доручень (Пярнуський повітовий суд);

Кіпр - судові палати з розгляду цивільних, комерційних, окремих кримінальних справ;

Латвія - відділ земельного кадастру у районних та міських судах;

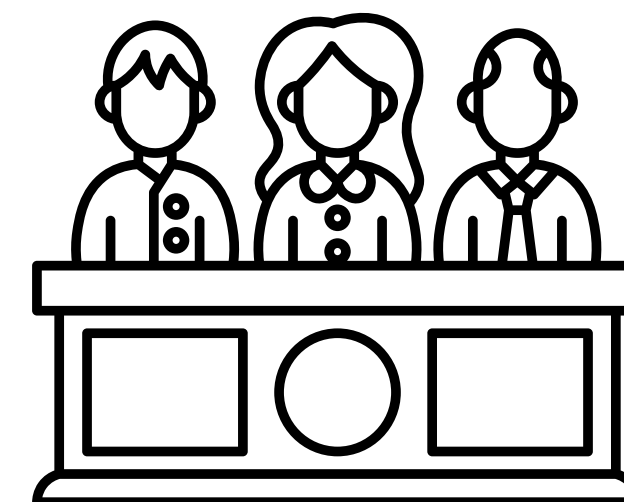
Нідерланди - утворення в судах адміністративного, цивільного, кримінального, підрайонного секторів; секторів для розгляду сімейних справ та справ за участю неповнолітніх

Міжнародний досвід побудови судів з внутрішньою судовою спеціалізацією

Угорщина:

- ліквідація адміністративних та трудових судів (31.03.2021);
- утворення секцій для розгляду трудових та адміністративних справ у складі окружних судів;

Румунія, Угорщина - запровадження судової спеціалізації в межах звичайних судів та трибуналів.

Міжнародний досвід побудови системи судів за принципом інстанційності

Триланкова система судів

утворення судів першої, апеляційної, касаційної інстанцій є загальноприйнятою; діють у переважній більшості країн

Дволанкова система судів діє у країні:

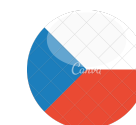

- Кіпр (суди першої інстанції та Верховний Суд);

Чотириланкова система судів діє у країнах:

- Словенія;

- Чехія;

Побудова системи судів за принципом територіальності

Значення принципу територіальності:

- відсутність територій, на які не поширювалася б юрисдикція суду;
- територіально зручне розміщення судів;
- існування достатньої кількості судів і суддів на території держави

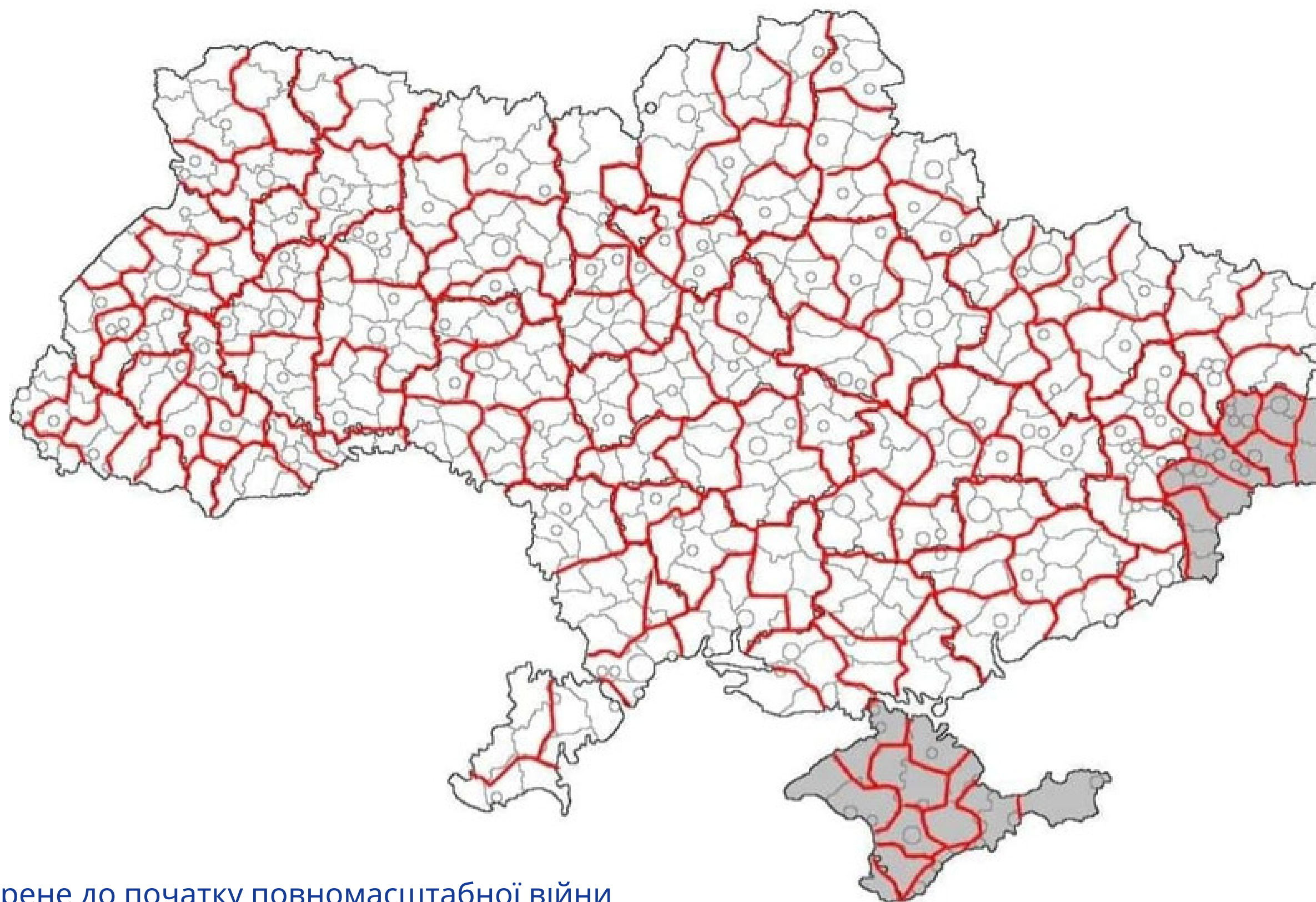
Моделі щодо побудови системи судів за принципом територіальності:

- один суд – один округ (утворення судових округів пропорційно до кількості населення);
- один суд – один район (утворення судів у відповідних адміністративно-територіальних одиницях – районах)

Переваги побудови «мапи судів» з прив'язкою до існуючого адміністративно-територіального устрою:

- рівномірне поширення мережі судів на всі адміністративно-територіальні одиниці (АТО) України;
- однакове співвідношення судових округів судів відповідних рівнів з АТО, на які поширюється їх юрисдикція;
- спрощення розмежування громадянами судових юрисдикцій;
- реалізація принципу процесуальної економії;
- забезпечення рівномірного навантаження на суддів залежно від специфіки справи (скорочення тривалості розгляду справ);
- синхронізація мережі судів з мережею суміжних із судовою владою інститутів: прокуратури, адвокатури, центрів безоплатної правової допомоги та органів виконання судових рішень

Побудова «мапи» місцевих загальних судів за принципом «один район-один суд»

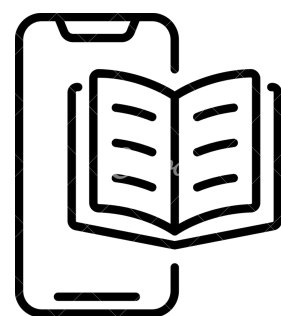

*Зображення створене до початку повномасштабної війни

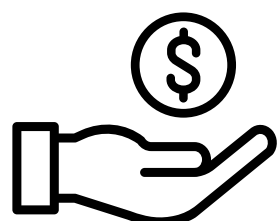
Основна перевага запровадження принципу «один район - один суд» - акумуляція додаткових коштів, завдяки чому:

- покращиться матеріальна база місцевих загальних судів;

- з'явиться можливість залучити більшу кількість фінансів у розвиток додаткових заходів забезпечення доступу до суду (зокрема, системи «Електронний суд», засобів проведення дистанційних судових засідань тощо);

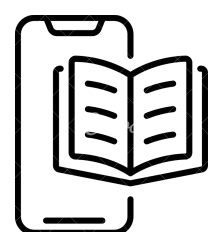

- збільшиться рівень фінансування на утримання апарату, в тому числі на оплату праці працівників судів, що, відповідно, має підвищити т. з. «престижність» роботи працівника суду

Укрупнення судових округів

може стати причиною ускладнення територіального доступу до суду для мешканців населених пунктів, які є віддаленими від районних центрів

Ця потенційна проблема може бути подолана шляхом:

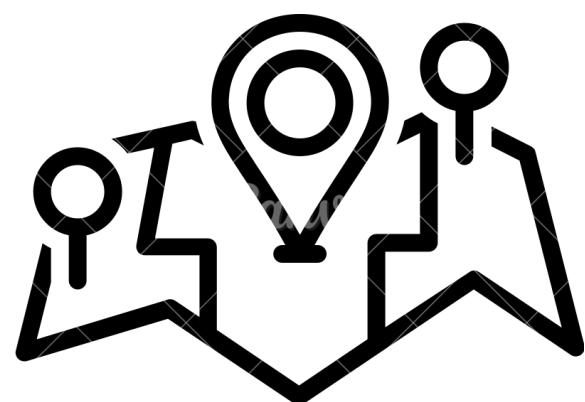
- побудови повноцінно функціонуючих підсистем «Електронний суд» та «Електронний кабінет»;

- внесенням змін до процесуального законодавства в частині спрощення взаємодії населення та суду та створення відповідних технічних можливостей у самих судах

Повноваження апеляційних загальних судів (за територіальним принципом) поширюються на:

- область;
- Автономну Республіку Крим;
- міста Київ та Севастополь

Розташування суду - в адміністративному центрі області, Автономної Республіки Крим, містах Києві та Севастополі

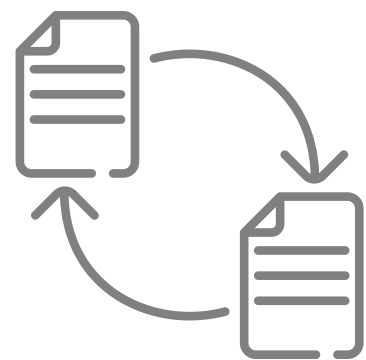
Зберігається *status quo* щодо повноважень за територіальним принципом:

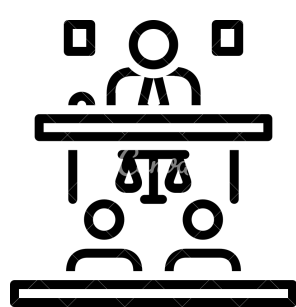
- окружних адміністративних судів;
- апеляційних адміністративних судів;
- Вищого антикорупційного суду;
- касаційних судів

У разі звернення позивача до суду із порушенням правил підсудності:

- місцевий / апеляційний суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони передає справу до «належного суду», про що повідомляються учасники справи;

- ухвала про передачу справи на розгляд іншого суду може бути оскаржена лише разом із рішенням по суті (для забезпечення принципу процесуальної економії та незатягування розгляду справи)

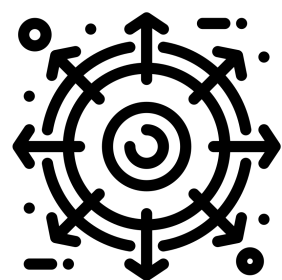

Судова спеціалізація

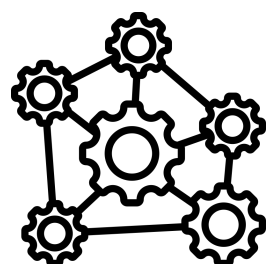
Причини запровадження судової спеціалізації:

- необхідність застосування поглиблених (спеціальних) знань у конкретній галузі правосуддя;
- динамічний розвиток законодавства;
- необхідність розвантаження судової системи

Моделі судової спеціалізації:

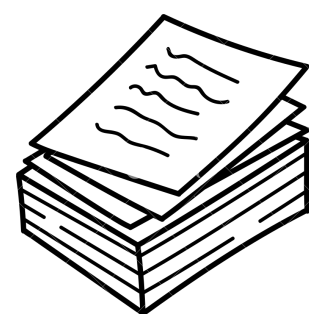

- запровадження розгалуженої системи судів за принципом спеціалізації – «зовнішня спеціалізація»;

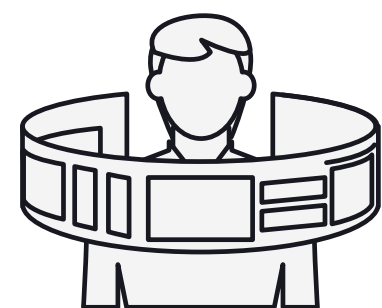

- створення судів за принципом «єдиного вікна» із наступним запровадженням внутрішньої судової спеціалізації (спеціалізація суддів, а не судів)

Способи утворення судової спеціалізації:

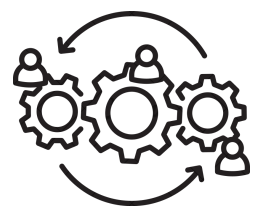

- за галуззю права чи за конкретним інститутом, що регулює відповідні суспільні відносини (галузева спеціалізація);

- за суб'єктами названих відносин (суб'єктна спеціалізація) – правосуддя здійснюється судовими установами, що мають ієрархічну будову, запроваджується шляхом утворення в самих судових установах структурних підрозділів (колегій, палат, відділень), які розглядають справи за участі спеціальних суб'єктів

Переваги запровадження внутрішньої судової спеціалізації:

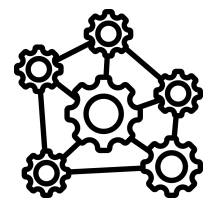
- уникнення роздробленості судової системи, що зумовлено складністю юрисдикційної системи держави;

- можливість оперативної переорієнтації судів за спеціалізацією в умовах постійної динаміки розвитку приватноправових відносин;
- дотримання комплексного підходу під час здійснення судочинства;

- узгодженість судової практики різних спеціалізованих судів (наприклад, уникнення суперечностей висновків цивільного та господарського судів щодо застосування однієї і тієї ж норми у подібних правовідносинах);

- функціонування зрозумілої для населення судової системи;
- спрощення вирішення кадрової проблеми в судах

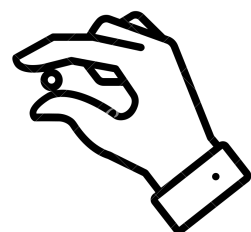
Запропонована модель місцевих та апеляційних загальних судів

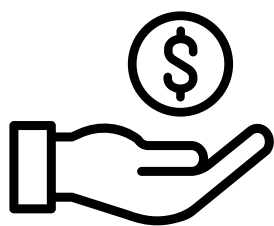
Підстави для «поглинання» загальними судами господарської юрисдикції:

- конкуренція цивільної та господарської судових юрисдикцій = > різне тлумачення норм права = > формування суперечливої судової практики;

- існування незначної кількості господарських справ = > недоцільність існування окремої судової ланки для їх розгляду;

- необхідність великих капіталовкладень у створення та реформування системи господарських судів, підготовку кадрів для цієї системи, комплектацію їх персоналом, підвищення заробітної плати, особливо співробітникам апарату суду (наявність нестачі таких фахівців);

Розгляд справ та матеріалів у порядку господарського судочинства

Кількість справ та матеріалів, що перебували на розгляді у:	2018	2019	2020	2021	2022
місцевих господарських судах	171,6 тис.	194 тис.	196 тис.	222 003 шт.	164,4 тис.
апеляційних господарських судах	44,1 тис.	46,5 тис.	45,8 тис.	57 535 шт.	38,1 тис.
Касаційному господарському суді	15,6 тис.	14 603 шт.	11 557 шт.	14 426 шт.	8,7 тис.

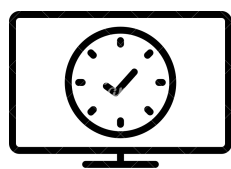
Розгляд справ та матеріалів у порядку цивільного судочинства

Кількість цивільних справ та матеріалів, що перебували на розгляді у:	2018	2019	2020	2021	2022
місцевих загальних судах	> 1,2 млн	1 249 тис.	1 213 тис.	1 478 тис.	916 тис.
апеляційних загальних судах	108,7 тис.	105 тис.	97,3 тис.	108,4 тис.	75,9 тис.
Касаційному цивільному суді	53,3 тис.	26 тис.	38,2 тис.	33,5 тис.	22,4 тис.

Розподіл видатків Державного бюджету України на утримання судів

	2019	2020	2021	2022	2023
Державна судова адміністрація України	11 112 265,5	12 699 795,1	13 895 213,1	16 285 436,3	14 574 521,5
Верховний Суд	1 338 873,2	1 329 692,4	1 495 692,4	1 582 204,1	1 310 026,4
Вищий антикорупційний суд	318 130,0	291 413,5	374 880,0	592 823,1	293 478,6
Вищий суд з питань інтелектуальної власності	27 000,0	7 870,7	820,00	7 682,7	4 356,00

Підстави для «поглинання» загальними судами юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності:

- суд з початку судової реформи не був утворений та не функціонує, не розглядає справи;

- суд сформований за критеріями, наведеними у статті 33 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», може складатись з осіб, які зовсім не мають спеціальної освіти у сфері інтелектуальної власності та досвіду роботи в цій сфері;

- недотримання принципу територіальності щодо розміщення суду (тільки у місті Києві);

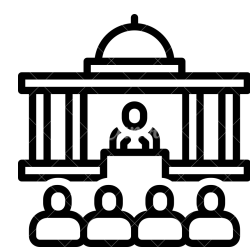

- на утримання суду, який не функціонує, виділяються кошти Державного бюджету України

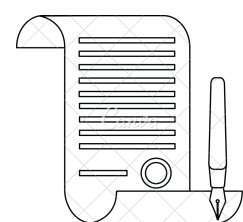
Розподіл видатків Державного бюджету України на утримання судів

	2019	2020	2021	2022	2023
Державна судова адміністрація України	11 112 265,5	12 699 795,1	13 895 213,1	16 285 436,3	14 574 521,5
Верховний Суд	1 338 873,2	1 329 692,4	1 495 692,4	1 582 204,1	1 310 026,4
Вищий антикорупційний суд	318 130,0	291 413,5	374 880,0	592 823,1	293 478,6
Вищий суд з питань інтелектуальної власності	27 000,0	7 870,7	820,00	7 682,7	4 356,00

Підстави для виокремлення окремої судової ланки адміністративних судів:

- відповідність ст.125 Конституції України (де зазначено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди);

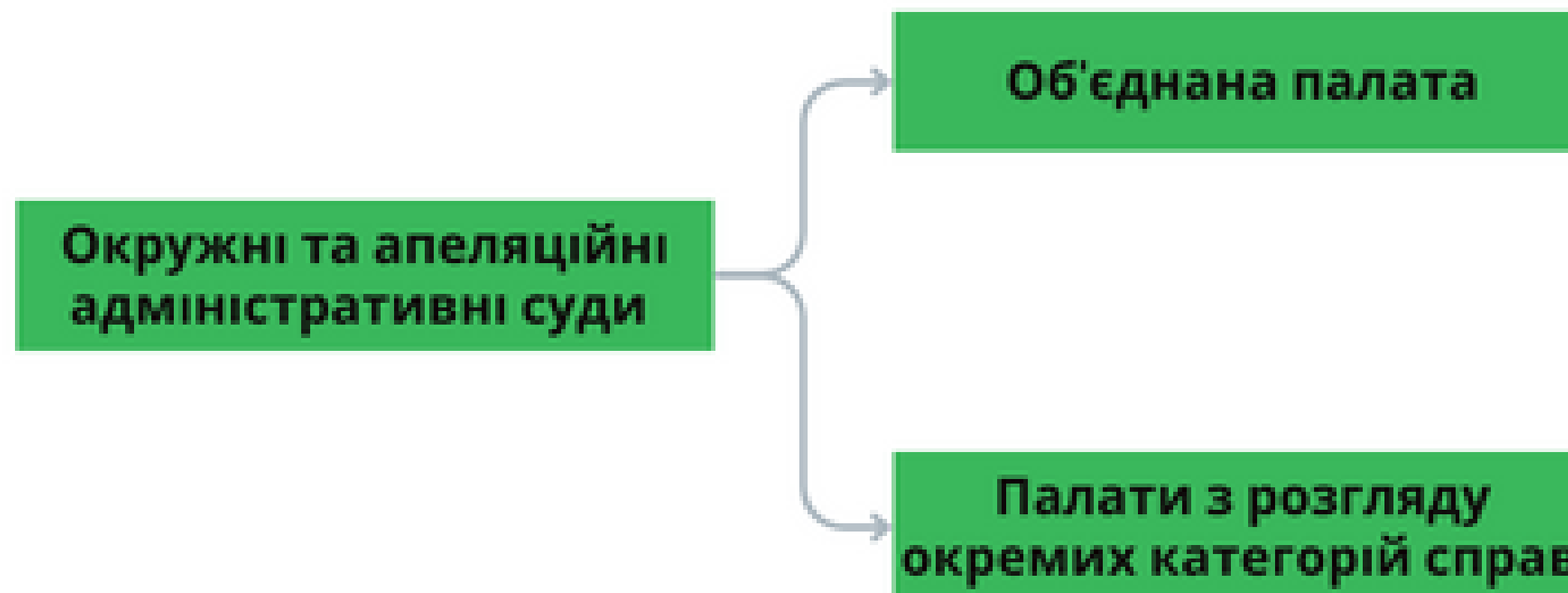

- закріплення на конституційному рівні статусу адміністративних судів як окремої ланки системи судів України було схвалене Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанською комісією) щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя від 24.07.2015 №803/2015 (документ №CDL-PI(2015)016);

- особливість відносин - публічно-правові відносини

Запропонована модель місцевих та апеляційних адміністративних судів

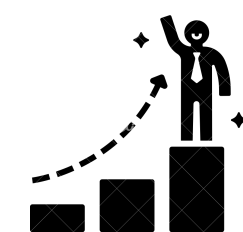
Підстави для виокремлення Вищого антикорупційного суду:

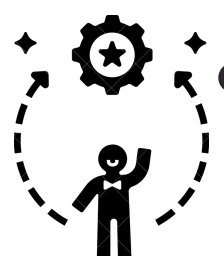
- корупція є проблемою; окремі компоненти судової влади вважалися слабкими, політизованими і корумпованими (Висновок Венеціанської комісії від 09.10.2017 №896/2017 (документ № CDL-AD(2017)020); для її подолання необхідно утворити спеціалізований суд (експертний звіт GRECO від 23.06.2017);

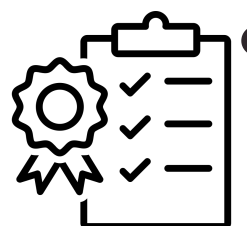
- ефективність суду (розгляд кримінальних проваджень щодо «високопосадової корупції» у неспеціалізованих судах затягується);
- добросовісність (забезпечення розгляду справ про корупцію незалежним і неупередженим судом, вільним від корупції та впливу політиків, інших впливових осіб)

Підстави для виокремлення Вищого антикорупційного суду:

- компетентність (справи про корупцію можуть бути складнішими, ніж інші справи, які перебувають на розгляді неспеціалізованих судів);

- відсутність спеціалізованого антикорупційного суду може звести нанівець результативність антикорупційних органів – НАБУ та САП; ВАКС забезпечує невідворотність покарання для корупціонерів;

- створення спеціалізованого антикорупційного суду – пристосованого до конкретних проблем України в боротьбі проти корупції на вищому рівні – є сумісним з загальними принципами судоустрою (Висновок КРЄС №15)

Пріоритет внутрішньої спеціалізації над зовнішньою:

- сприятиме виконанню вимог ст.125 Конституції України, ст.18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо спеціалізації суддів;

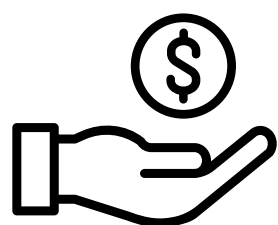

- відповідатиме положенням Висновку №15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо спеціалізації суддів (13.11.2012) про те, що розгляд справ спеціалізованими суддями може відбуватись в тому числі шляхом «заснування спеціалізованих палат у вже існуючих судах»;

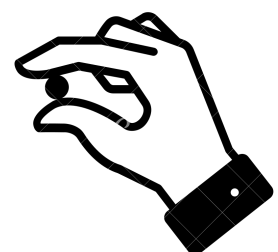

- забезпечить територіальний доступ населення до усіх категорій справ, включаючи господарські справи та справи з питань інтелектуальної власності;

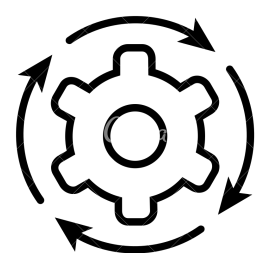
Пріоритет внутрішньої спеціалізації над зовнішньою:

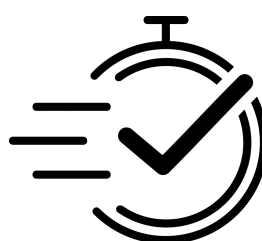
- дозволить акумулювати ресурси, вивільнені від утримання окремих судових установ та судових ланок;

- зменшить кількість справ, де рішення не ухвалюється по суті через те, що позивач помилково звернувся до суду іншої юрисдикції;

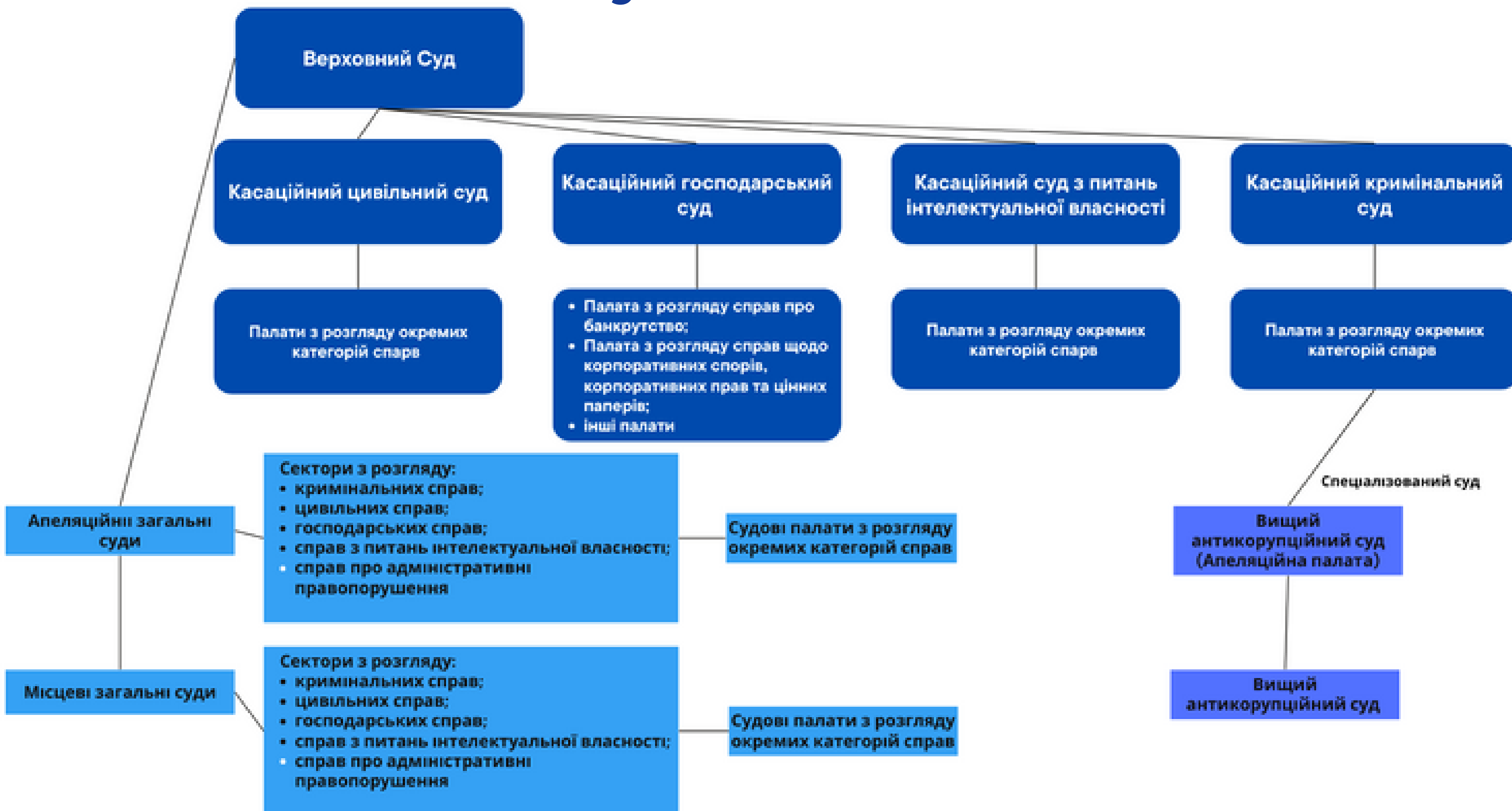

- забезпечить оперативне реагування на зміну суспільних відносин, пристосування до зміни правових норм, підходів до праворегулювання;

- посилить єдність судової практики => забезпечить рівність прав громадян;
- забезпечить прискорення розгляду справ

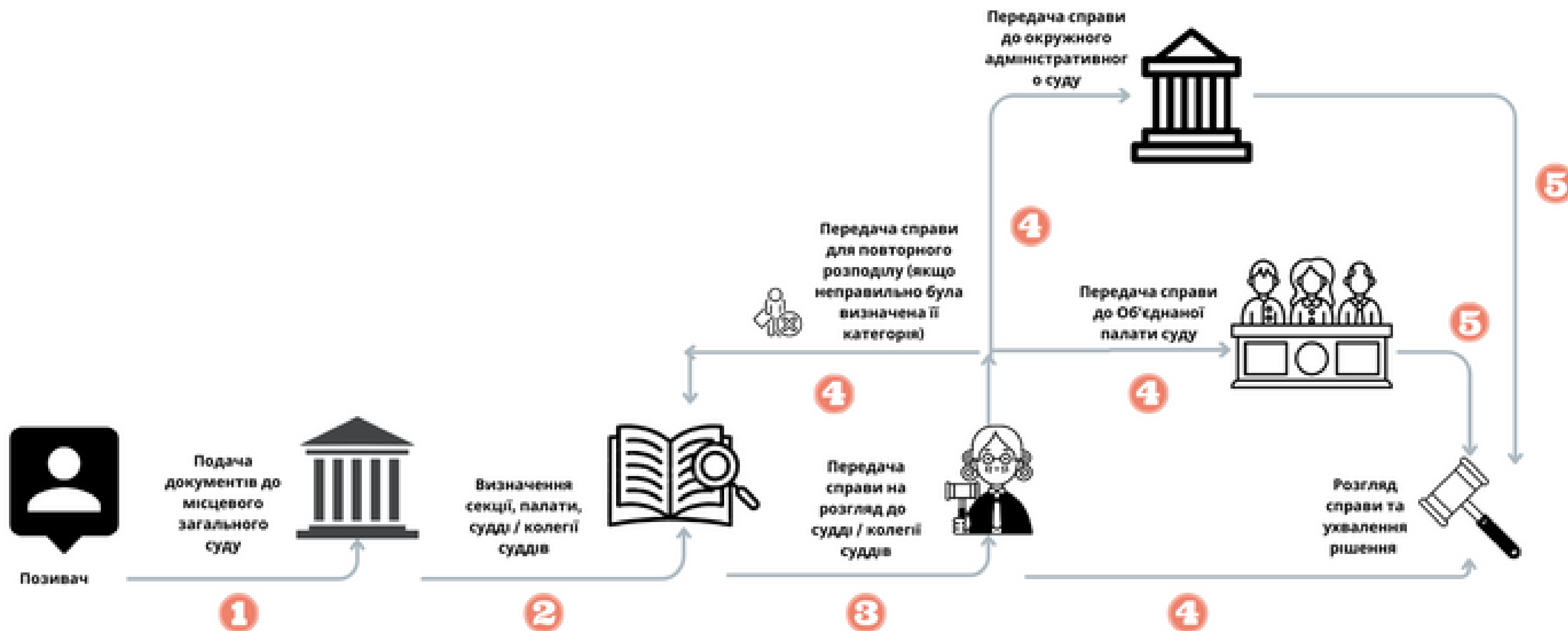
Система загальних судів

Система адміністративних судів

Порядок звенення до суду

Суди касаційної інстанції:

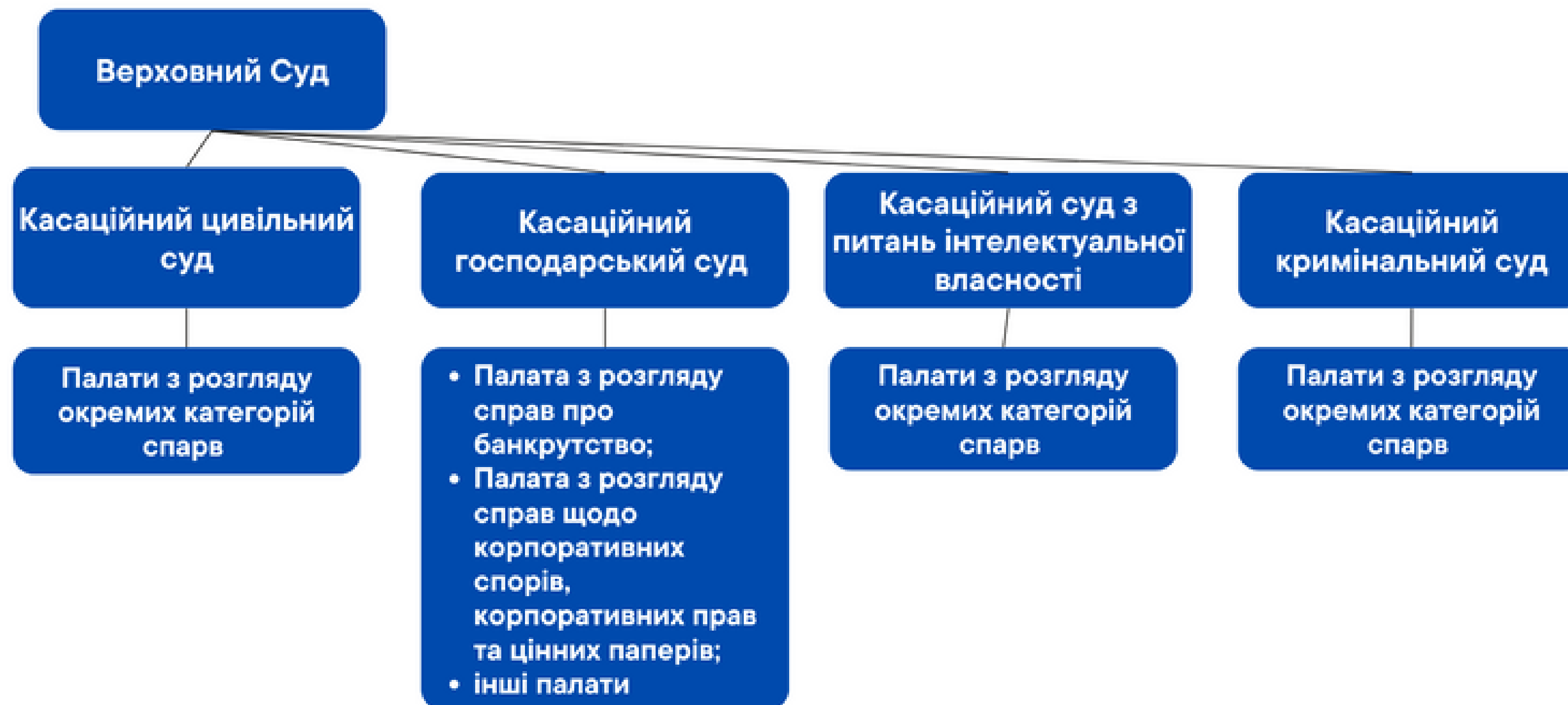

- Верховний Суд;
- Касаційний адміністративний суд України

Система судів України

Верховний Суд

Касаційний адміністративний суд України

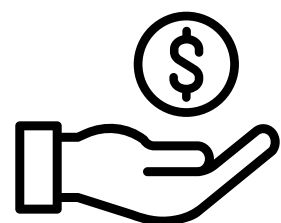
Касаційний адміністративний суд України

- Палата для розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- Палата для розгляду справ щодо захисту соціальних прав;
- Палата для розгляду справ щодо виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян;
- інші пілати.

Утворення Об'єднаної палати *ad hoc* ДОЗВОЛИТЬ:

- ефективно використовувати робочий час суддів Верховного Суду та Касаційного адміністративного суду України - до Об'єднаної палати *ad hoc* входитимуть лише судді, спеціалізація яких необхідна для розгляду конкретної справи;

- ефективно використовувати бюджетні кошти

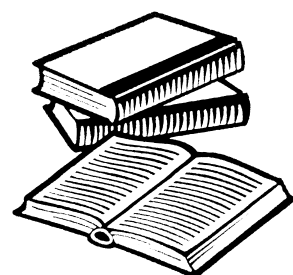
Набуття та підвищення суддями кваліфікації:

- підготовка суддів з відповідної спеціалізації (спеціалізацій) до заміщення вакантної посади;

- підготовка для отримання іншої / додаткової спеціалізації;

- щорічне підвищення суддями кваліфікації

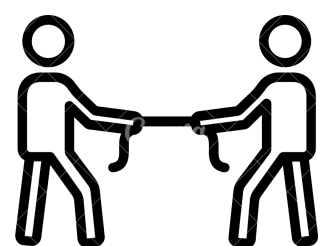
Способи підвищення суддями кваліфікації:

- участь у конференціях, семінарах, круглих столах, тренінгах, програмах тощо;
- участь у будь-яких акредитованих заходах з підвищення кваліфікації суддів;
- виступ у якості сертифікованого лектора;
- наукові або науково-практичні статті, монографії, підручники, посібники;
- здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права, доктора наук в галузі права;
- проходження підготовки для підтримання кваліфікації за програмами Національної школи суддів України

Залучення представників народу до здійснення правосуддя забезпечує:

- демократичний контроль та підзвітність рішень суду представникам громадськості;

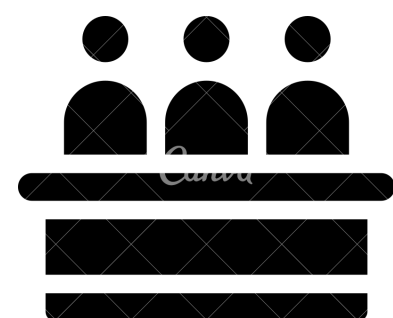

- реальну змагальність сторін в судовому процесі;

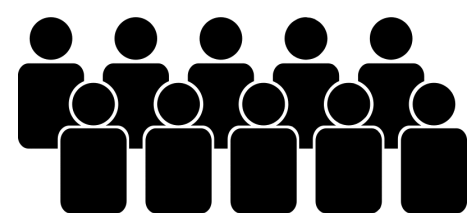

- зниження рівня корумпованості суддів через розширення числа учасників процесу та підвищення його публічності

Моделі суду присяжних (в юридичній доктрині)

- суд присяжних засідателів **у широкому сенсі** - усі сучасні форми участі народу у розгляді справ (включаючи інститут народних засідателів);

- суд присяжних **у вузькому сенсі** – англо-американського зразка, тобто з окремою колегією засідателів від народу (обраних представників суспільства, які утворюють окрему від професійного судді колегію (журі присяжних) і ухвалюють рішення про винуватість або невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення – вердикт

Моделі суду присяжних (в міжнародній практиці)

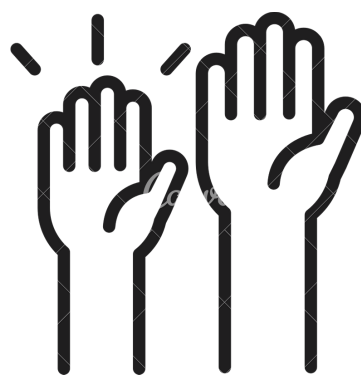
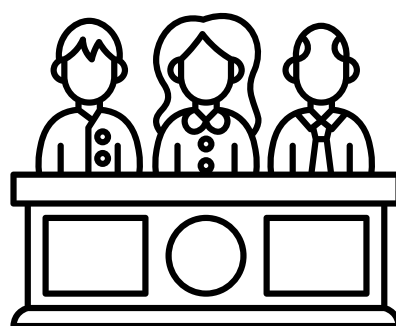
англо-американська:

- ухвалення присяжними немотивованого вердикту;
- оскарження вердикту лише у разі допущення істотних процесуальних порушень;
- вердикт виноситься присяжними без участі професійних суддів;
- присяжні самі вирішують питання щодо доведеності вини обвинуваченого;
- присяжні беруть участь у дослідженні доказів з самого початку судового розгляду

континентальна (або «змішана»):

- утворення єдиної колегії за участю як професійних суддів, так і присяжних,
- колегія спільно вирішує питання факту (винуватість / невинуватість обвинуваченого), щодо кваліфікації злочину і покарання

Ознаки існуючої моделі суду присяжних в Україні

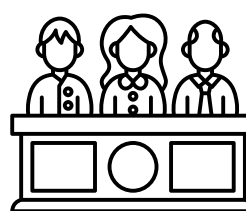

- присяжні розглядають справи в колегії разом із професійними суддями;
- присяжні голосують не лише щодо питань факту (чи було вчинене правопорушення, чи встановлена вина тощо), але і питань права, в якому вони не є спеціалістами, а відтак не можуть ухвалити обґрунтоване рішення або покладаються на позицію судді;
- кількість присяжних недостатня для ухвалення незалежного обґрунтованого рішення.

Пропозиції щодо суду присяжних в Україні

- збереження інституту присяжних лише для розгляду кримінальних проваджень;

- розгляд проваджень здійснюється головуючим суддею та колегією (лавою) присяжних;

- на розгляд присяжних передаються провадження щодо вчинення кримінальних правопорушень, за які передбачена найвища міра покарання – довічне позбавлення волі;

- збільшення кількості присяжних принаймні до 8;
- самостійне вирішення присяжними питань факту;

- надання своїх пропозицій суду щодо питань права (які можуть бути враховані професійними суддями при ухваленні рішення);

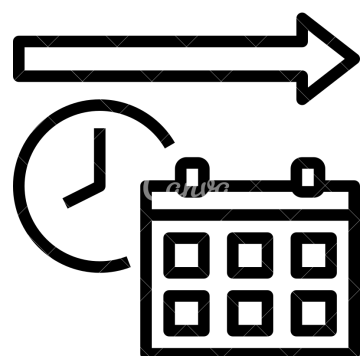
- рішення приймається, якщо за нього проголосували 3 / 4 складу присяжних

Причини скасування інституту присяжних в цивільних справах:

- вирішення справ окремого провадження, зокрема тих, в яких мають брати участь присяжні, відбувається здебільшого на підставі наперед встановлених законом доказів, тому практичної необхідності залучати присяжних до розгляду певних категорій справ окремого провадження немає;

- наведені у статті 293 ЦПК категорії справ, коли до розгляду справи залучаються присяжні, є здебільшого такими, що потребують термінового розгляду; залучення присяжних створює ризик затягування розгляду таких справ

Дякуємо за увагу!

Готові до запитань

